

GENDER TENGLIKNING RIVOJLANISH TARIXI

Farg'ona davlat universiteti ijtimoiy ish yo'nalishi

3-bosqich talbasi Sultonova Nazokat

+998943929042

Annotatsiya: Ushbu maqolada gender tengligini yuzga kelish tarixi. Dunyo va O'zbekistonda gender tengligining rivojlanishi. Gender tengligini rivojlanish bosqichlari gender tengligini yanada hayotga tadbiq etish usullari keltirib o'tilgan. Ayol va erkaklar jinsidan qat'iy nazar tenglik adolat tushunchalari birdek bo'lishi, ikki jins vakillariga ham jamiyat tomonidan ijtimoiy adolatni taminlanishi va gender tenglikni jamiyat bo'ylab keng yoritish ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlari: Gender, qonun va qarorlar gender tarixi uslublari jahon tajribasi

KIRISH: Bugungi kunda gender tengligi butun dunyoda balki O'zbekistonda ham dolzarb masalaga aylanib ulgurdi. Har bir sohada erkak va ayol huquqlarini tenglashtirish va bazi korxonalar va tashkilotlarda ayollarning huquqlari toptalayotganligi, odam savdosida ham ko'pchilik qismi ayollar ekanligi achinarli. O'zbekistonga bu tushuncha yangi kirib kelganligi bois to'la to'kisligicha hali omma chuqur mazmun mohiyatini tushunmasdan turib oilalarda korxonalar va tashkilotlarda jiddiy muammolarga, kanfiliklarga borib qolayotganligini ko'rmoqdamiz. Bu maqola orqali gender tenglik rivojlanish tarixi uni ommaga ochiq oshkoralik va sof tushunchalarda yetkazib berish va mamlakatimizda gender tenglikni masalalarini keng yoyish orqali bunga erishish.

Xalqaro gender tenglik standartlari¹

Jinslar tengligi BMTning 1952 va 1967 yilgi konvensiyalarida xalqaro tashkilot tomonidan belgilanadi. 1997 yilda Evropa Ittifoqi gender tengligi uchun standartlarni

¹ Gender tengligi - ta'rifi, printsipi, qonuni, xalqaro standartlar, gender tengligi kuni (unistica.com)

ishlab chiqdi:ish joyida erkaklar va ayollar teng munosabatda bo'lish;homilador, yaqinda tug'ilgan va emizikli ish joyida xavfsiz yashash;

ish uchun teng haq to'lash;

kamsituvchi etakchilarga nisbatan sanksiyalar qo'llash.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Gender tengligi rivojlanish bosqicha ancha yillik tarixni o'z ichiga oladi.Bunda jinsdan qat'iy nazar huquqlar teng bo'lishi har sohada tenglikni qamrab oladi.

Tarixga nazar...

O'tmishdan ma'lumki tarixda ayollar bilan erkakalar o'rtasidagi teng huquqlilik bo'lmagan.Bu masalalar azaldan olim va faylasuflar tomonidan turlicha talqin qilingan,bu borada ko'plab baxsli holatlar yuzga kelgan.Erkak va ayollar tenglik g'oyasini ilk bor faylasuf Antifont² o'z asarlarida keltirarkan jumladan shunday deydi:"Tabiat barchani – ayollarni ham,erkaklarni ham teng qilib yaratdi,lekin odamlar insonlarni tengsiz holatga soluvchi qonunlarni ishlab chiqishadi".Demak,notenglikni biz o'zimiz keltirib chiqararkanmiz.1791 yilda Olimpiyada De Guj ilgari surgan fuqorolik va ayol huquqlari deklaratsiyasi birinchi marta ayolning erkin fikirlashi va o'z fikrini bildirish huquqiga ega ekanligi ochiqchasigae'tirof etildi.Aynan mana shundan boshlab,gender tenglik bo'yicha amaliy ishlar boshlandi,Bu ishlar 1968 yilga kelib,yangi bosqichga ko'tarildi.Ya'ni shu yili amerikalik psixolog olim Robert Strolle tomonidan fanga "gender" atamasi kiritildi."Gender" tushunchasi "jins" ma'nosini anglatib,eng avvalo erkak va ayol munosabatlarning ijtimoiy-psixologik hamda siyosiy,huquqiy va iqtisodiy sohalarni qamrab oladi.

O'tgan asrning 80 yillaridan boshlab keng tarqalgan bu tushuncha ayol va erkaklarning fe'l-atvori,jinsiga xos xislatlari,hayot tarzi, fikr va intilishlarini o'zida aks etiradi.Shuningdek,gender ayol va ayol o'rtasidagi munosabatlarning jamiyatdagi ko'rinishini,ayollarning davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtirokining qay ahvolda ekanini

² <https://ohangaronhayoti.uz/wp-content/uploads/2020/02/1-8-2-3-min.pdf>

namoyon etadi hamda ayollarning erkakalar bilan haqiqiy tengligi va jamiyatdagi rolini ko'rsatadi. Gender tenglikning huquqiy asoslari 1994 yil Qohira shahrida 179 davlatdan 10 mingdan ortiq delegat ishtirok etgan aholishunoslik bo'yicha xalqaro konferensiyada BMTning gender tengligi ayollarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish tuzilmasini tashkil etish taklifi delegatlar tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Shundan buyon faoliyat ko'rsatib kelayotgan BMTning Gender tengligi va ayollarning huquqlari va imkoniyatlarini kengaytirish tashkiloti BMTga a'zo bo'lgan mamlakatlarga gender tenglikni o'rnatishdagi xalqaro andozalarni hayotga tadbiq qilishda tegishli qonun va dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda yaqinda ko'mak beradi.

Gender tengligi - jinsidan qat'iy nazar hamma resurslar va imkoniyatlardan teng foydalanish huquqiga ega degan g'oyadir. Bularga ta'lim olish, iqtisodiy ishtirok va mustaqillik, siyosiy ishtirok va vakillik kiradi. Bu shuni anglatadiki, turli xil xatti-harakatlar, intilishlar, ehtiyojlar va fikrlarni teng baholashda jinsning ahamiyati yo'q. Gender tengligi g'oyasi, shuningdek, davlat jinsidan qat'i nazar, barcha fuqarolarga taqdim etishi kerak bo'lgan huquqiy, ijtimoiy va siyosiy huquqlar, erkinliklar va himoyalarni qamrab oladi. Gender tengsizligining kelib chiqishi

Yevropa arxeologiya jurnalida chop etilgan tadqiqotga ko'ra, gender tengligi tarixida odamlar o'troqlashib, qishloq xo'jaligini rivojlantira boshlagan davrga borib taqaladi. Ushbu kuzatish Pireney yarim orolidagi 5000 dan 8000 yilgacha bo'lgan qabrlarni tahlil qilish natijasida olingan. Boshqa ishlarda gender tengsizligi miloddan avvalgi II asrga kelib Yaqin Sharq jamiyatiga integratsiyalashganligini aniqladi. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erkaklar ayollardan ko'ra muhimroq degan g'oya yozma yozuvlar mavjud bo'lmagan tarixdan oldingi davrda paydo bo'lgan.

Ushbu va boshqa qabrlarni o'rganish ayollar va bolalar qabrlariga qaraganda erkaklar qabrlarining nomutanosib ko'pligini aniqladi. Bu ayollar va bolalarga nisbatan erkaklar ko'proq to'g'ri dafn qilish imkoniyatiga ega ekanligidan dalolat berishi mumkin. Shuningdek, ba'zi qabrlardan topilgan narsalar ham aniq farqlarni ko'rsatdi. Masalan, erkaklar qabrlarida qurol-yarog' va boshqa qimmatbaho buyumlar ko'proq bo'lgan, ayollar qabrlarida esa sopol va kulolchilik buyumlari ko'proq bo'lgan.

Ba'zi qabrlarda o'xshashlik ham aniqlangan.

"Eng yaxshi" qabrlar har doim ham erkaklarga tegishli bo'lmagan, bu erkaklar har doim ham ayollardan asosiy ustunlikka ega emasligini ko'rsatadi. Gender tengsizligining dastlabki belgilarini neolit yoki mis davri qazishmalarida ko'rish mumkinligi sababli, bu gender farqlari biologik omillar emas, balki madaniy amaliyotlar natijasida yuzaga kelgan bo'lishi mumkinligini ko'rsatishi mumkin. Chunki bu topilmalar madaniyat rivojining dastlabki ko'rsatkichlari qatoriga kiradi. Shunday qilib, biz gender tengsizligi juda qadimiy hodisa va shuning uchun dunyoning aksariyat madaniyatlarida chuqur ildiz otgan degan xulosaga kelishimiz mumkin. Ilmiy tadqiqotlar yaqinda gender tengsizligi qanday va nima uchun paydo bo'lganini tushuna boshladi. Uning kelib chiqishini tushunish odamlarga biologiya biz ishongandek muhim emasligini tushunishga yordam beradi; idrok etayotgan ijtimoiy qadriyatimizni belgilovchi omillardan biri. Gender tengligining ahamiyati

Birlashgan Millatlar Tashkiloti gender tengligi insonning asosiy huquqi va global tinchlik, farovonlik va barqarorlik uchun muhim ekanligi haqidagi ishonchni ilgari suradi. So'nggi bir necha o'n yilliklar davomida dunyoning ko'p joylarida gender tengligi bo'yicha eksponensial taraqqiyot kuzatildi. Xo'sh, nega gender tengligi shunchalik muhim? Bu erda faqat bir nechta sabablar mavjud.

1 – Iqtisodiy taraqqiyot

Ayollarning mehnatga jalb etilishi ko'proq xilma-xillikni va mamlakatning iqtisodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish ehtimolini oshiradi. Ayollar tadbirkorligining o'sishi ko'proq ish o'rinlarining yaratilishiga va demak, umumiy ishsizlikning pasayishiga olib keladi. Gender ish haqi bo'yicha farqlar iqtisodiyotga yuk bo'lib qoladi. Ayollarning ko'proq pulga ega bo'lishi ham biznes uchun yaxshi yangilikdir. Ayollarning iqtisodiy faolligining ortishi va tengsizlikning kamayishi YaIMga sezilarli darajada ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. 2 - Jinoyatning kamayishi

Ish joyidagi jinsiy zo'ravonlikdan tortib, oilaviy zo'ravonlikgacha ayollar tez-tez jinoyat qurboni bo'lishadi. Gender tengligi yuqori bo'lgan jamiyat jinoyatlar statistikasini sezilarli darajada yaxshilaydi va ayollar va butun jamiyat hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Qo'rquv va zo'ravonlikdan xoli ayollar dunyoga ijobiy hissa qo'shish ehtimoli ko'proq.

3 - Sog'liqni saqlash

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erkaklar va ayollar tomonidan ko'rsatiladigan tibbiy yordam sifatining nomutanosibligi. Ayollarga ta'sir qiladigan kasalliklar kamroq moliyalashtiriladi va tadqiq qilinadi. Shunday qilib, gender tengligi ko'proq tadqiqotlar, sog'liqni saqlash va uzoq umr ko'rishga olib keladi. Ayollar, shuningdek, gender tengsizligi bilan bog'liq sabablarga ko'ra ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolardan kamroq ta'sirlanadi.

4 – Qashshoqlikni yumshatish

Uy xo'jaliklari daromadlari og'irligi erkaklar va ayollar o'rtasida taqsimlanganda kambag'allikni sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Bu, o'z navbatida, turmush darajasining yaxshilanishiga olib keladi.

5 – Odam savdosining qisqarishi

Erkaklar ham, ayollar ham odam savdosi qurboni bo'lishsa-da, ayollar ko'pchilikni tashkil qiladi. Ta'lim olish, xabardorlik darajasi va yaxshi ish bilan ta'minlash imkoniyatlari tufayli ayollar majburiy odam savdosi qurboni bo'lish ehtimoli kamroq.

6 - Baxt

Ayollar erkaklar bilan bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lsa, baxtliroq bo'lish ehtimoli ko'proq. Ayollarga o'z hayotini nima qilishni tanlash huquqini berish jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.³

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Gender tenglikni taminlash uchun yurtimizda ko'plab qonun va qarorlar qabul qilingan. Gender tenglik to'g'risidagi qonun Nordic mamlakatlarida (Skandinaviya modeli) mavjud. Xotin-qizlar vakolatxonasida hukumatning ahamiyati ham Gollandiya, Irlandiya, Germaniya kabi mamlakatlarda berilgan. Kanadada maxsus vakolatli davlat organlari mavjud: Kanada Xotin-qizlar vazirligi, Kanada Xalqaro taraqqiyot agentligining Gender tenglik bo'limi. AQSh 1963 - 1964 yillarda. teng haq to'lash va kamsitishni taqiqlash

³ <https://www.aroundrobin.com/importance-of-gender-equality/>

to'g'risidagi qonunlarni qabul qiladi. Gender tengligi tamoyili, erkak va ayolning ham davlat, ham xususiy tashkilotda har qanday lavozimga bir xil huquqlarga ega ekanligini anglatadi. Bu erda muhim masala ayolning shu sohada ishlaydigan odamdan kam bo'lmagan ish haqi olish imkoniyati. Aslida, turli mamlakatlarning mehnat bozoridagi gender tengligi rivojlanishning turli bosqichlarida. EI mamlakatlarida gender tengligi yetakchilik qilmoqda. MDH mamlakatlari orasida Belorussiya, Rossiya gender tenglik huquqini qo'llab-quvvatlamaydigan an'anaviy patriarxal yo'lga ega bo'lgan mamlakatdir.

Gender tenglik reytingi

Har yili Jahon iqtisodiy forumi turli mamlakatlar uchun 4 mezonni o'rganishga asoslangan hisobot (Global Gender Gap Report) taqdim etadi:

ayollarni iqtisodiyotga jalb qilish va ular bilan bog'liq bo'lgan imkoniyatlar;

ta'lim;

tug'ilgan bolalarning jinsi nisbati;

ayollarni siyosiy sohaga jalb etish.

Taqdim etilgan ma'lumotlar tahlil qilinadi va gender tengligi bo'yicha mamlakatlarning reytinglari tuziladi. Bugungi kunda 144 davlatni o'rganish bo'yicha qabul qilingan ushbu reyting quyidagilarni ko'rsatdi:

1. Islandiya;
2. Norvegiya;
3. Finlyandiya;
4. Ruanda;
5. Shvetsiya;
6. Sloveniya;
7. Nikaragua;

8. Irlandiya;

9. Yangi Zelandiya;

10. Filippin.

10-o'rinda bo'lmagan qolgan mamlakatlar quyidagi tarzda tarqatildi:

Belarus Respublikasi - 26-o'rin;

Qozog'iston - 51;

Ukraina - 61;

Rossiya - 71;

Qirg'iziston - 81;

Gruziya - 94;

Armaniston - 97;

Tojikiston – 98;⁴

Yevropada gender tengligi:

Bugungi kunda Evropada gender tengligi fuqarolarning ijtimoiy farovonligining asosi hisoblanadi. Norvegiya, Finlyandiya va Shvetsiya, Daniya, Islandiya kabi mamlakatlarda gender tengligi siyosati muvaffaqiyatli olib borilmoqda. Gender tenglik siyosatining rivojlanishiga hissa qo'shadigan omillar:

1. Insonning farovonligi uning jinsiga bog'liq bo'lmagan davlatni yaratishda demokratik va ijtimoiy ahamiyatga ega. Ijtimoiy huquqlar gender tengligini himoya qilish uchun mo'ljallangan.

⁴ Gender tengligi - ta'rifi, printsiplari, qonuni, xalqaro standartlar, gender tengligi kuni (unistica.com)

2. Har qanday kasb ta'limi va ayollarning ish joylari mavjudligi. Islandiyada ayollarning eng ko'p bandligi (72 foiz ayollar) va Daniya (80 foizga yaqin). Ko'plab ayollar davlat iqtisodiyotida, erkaklar esa xususiy sektorda. Daniya 1976 yildan beri erkaklar va ayollar uchun teng haq to'lash to'g'risidagi qonun qabul qilindi. Shvetsiyada, 1974 yildan beri, kvota qoidasi mavjud bo'lib, unda 40% i ayollar uchun ajratilgan.
3. Ayollarni hokimiyat mashinasida namoyishi. Norvegiyaliklarning fikriga ko'ra, mamlakat farovonligi ayollarning davlat boshqaruvida ishtirok etishi, shuningdek, Shvetsiya va Finlyandiyada ayollarning 40 foizdan ko'prog'i davlat xizmatida bo'lishiga bog'liq.
4. Aybsizlikka qarshi qonunlarni ishlab chiqish. 90-yillarning birinchi yarmida Shimoliy Yevropaning birinchi beshta mamlakati. erkaklar va ayollarga nisbatan bevosita va bilvosita kamsitishni man qilgan hayotning barcha jabhalarida gender tengligi to'g'risidagi qonunlar qabul qilindi.
5. Jinslarni tengligini ta'minlash uchun muayyan mexanizmlarni yaratish (ijtimoiy institutlar, tenglik bo'yicha idoralar). Maxsus ekspertlar gender tenglik siyosatini targ'ib qilishni kuzatadilar.
6. Ayollarning harakatini qo'llab-quvvatlash. 1961 yili Shvetsiya Xalq partiyasi a'zosi, xotin-qizlarning shartli ravishda ozod etilishi insholari yozilib, tortishuvlarga sabab bo'lgan va tenglikka erishish dasturini bosqichma-bosqich amalga oshirib kelinayotgan, erlar tomonidan zo'ravonlik qurboni bo'lgan ayollar uchun inqirozga qarshi markazlar ochildi, markazlar davlatdan moliyaviy yordam oldi. Shimoliy Evropaning boshqa mamlakatlarida tenglik uchun ayollar harakatlari parallel ravishda rivojlana boshlaydi.

XULOSA

Gender tenglik tushunchasi yurtimizga shiddat bilan kirib hayotga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda, bu tushunchani jamiyatda yanada kengroq tadbiq etish mazmun mohiyatini aholiga, ommaviy axborot vositalari qolaversa internet saytlari orqali tushunchalar berib

borish maqsadga muvofiq bo'ladi. Yurtimizda gender tenglikni keng yoyilishidan maqsad jinsidan qat'iy nazar barcha uchun qonun qarorlar tengligi ijtimoiy adolatsizlikka chek qo'yishdir. Bu orqali biz yurtimizda shaffof adolatni yanada kuchaytiramiz va atrofga ham tarqata oalmiz. Gender tenglik yurtimizga kirib kelganiga hech qancha vaqt bo'lmasdan anchayin samarali natijalarga erisha oldik va bu orqali xotin-qizlar zo'ravonligi, tashkilot korxonalaridagi ijtimoiy adolatsizlikka ma'lum bir darajada chek qo'yishga muvoffaq bo'lindi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) <https://cosmosmagazine.com/society/gender-inequality-arose-8000-years-ago/>
- 2) <https://www.cambridge.org/core/journals/european-journal-of-archaeology/article/gender-inequalities-in-neolithic-iberia-a-multiproxy-approach/7CA3A7DB7D56AFF67784371206E1D86C>
- 3) <https://www.vox.com/2018/3/20/16955588/feminism-waves-explained-first-second-third-fourth>
- 4) <https://www.americanprogress.org/issues/women/reports/2020/03/24/482141/quick-facts-gender-wage-gap/>
- 5) <https://www.weforum.org/agenda/2019/12/gender-gap-equality-women-parity-countries/>
- 6) <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>
- 7) <https://www.equalitytrust.org.uk/about-inequality/impacts>
- 8) <https://www.aroundrobin.com/importance-of-gender-equality/>
- 9) <https://ohangaronhayoti.uz/wp-content/uploads/2020/02/1-8-2-3-min.pdf>
- 10) ¹ [Gender tengligi - ta'rifi, printsipi, qonuni, xalqaro standartlar, gender tengligi kuni \(unistica.com\)](http://unistica.com)